

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СВЯТОГО ІВАНА ПАВЛА ІІ

УДК 271.4-72-144:272-732.2-284

DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2021.16.7>

**ЕКЛЕЗИАЛЬНЕ ПОКЛИКАННЯ УГКЦ
У СВІТЛІ БОГОСЛОВСЬКОГО НАВЧАННЯ ІВАНА ПАВЛА ІІ
ПРО ЄДНІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ**

Василь ТУЧАПЕЦЬ

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я,
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна,

e-mail: vty@o2.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9748-603X>

У статті автор, на основі богословського навчання Івана Павла ІІ про єдність християнських Церков розкриває тематику еклезиального покликання УГКЦ у сучасну епоху міжцерковних відносин християнства. Об'єктом дослідження є богословсько-екуменічна творчість (енцикліки, послання, промови) Івана Павла ІІ, Папи Римського у 1978-2005 роках, а безпосереднім предметом дослідження є його богословсько-історична рефлексія над еклезиальністю УГКЦ та над місією цієї Східної Католицької Церкви для всієї вселенської Христової Церкви. Беручи вище представлене до уваги, метою цього дослідження є висвітлення богословсько-історичних поглядів Івана Павла ІІ відносно еклезиальної місії УГКЦ в контексті сучасного екуменічного діалогу поміж Цервами Сходу та Заходу. Завдяки критично-історичному методу та богословському аналізу навчання Івана Павла ІІ про початки зародження Київської Церкви, її середньовічної діяльності в історичних пошуках відновлення єдності поміж християнським Сходом та Заходом та сучасним для неї перспективам екуменічного руху, у процесі дослідження, сформовано богословський синтез суджень, ідей та пропозицій. До пріоритетних висновків статті належить зарахувати: 1) екуменічні погляди Івана Павла ІІ щодо питань єдності поміж Католицькою та Православними Церквами залишаються актуальними для християн ХХІ століття та є програмними для богословів, які працюють над новими шляхи відновлення єдності поміж Сходом та Заходом; 2) оцінка минулих історичних спроб відновлення єдності Церкви, зокрема Берестейської Унії 1596 року, має базуватися на тогочасному еклезиальному контексті та висвітлюватися, як місцеві спроби пошуку єдності Церкви, завдяки яким Церква отримала унікальний практичний досвід реалізації ідей єдності поміж Сходом та Заходом; 3) УГКЦ, яка зродилася внаслідок Берестейської Унії та сьогодні розвивається, як одна із Східних Католицьких Церков, є великим багатством для християнства, бо єднає у своїй еклезиології католицькі та православні елементи; 4) на шляху пошуків нових форм єдності поміж Східною та

Західною Церквою, УГКЦ отримує власне еклезіальне покликання, відкривати для Західної Церкви світ східної традиції, а для Східної Церкви світ католицької традиції.

Ключові слова: УГКЦ, єдність Церкви, навчання Івана Павла II.

The author of the article, on the basis of the theological teaching of John Paul II on the unity of Christian Churches, reveals the subject of the ecclesiastical vocation of the UGCC in the modern era of interchurch relations of Christianity. The object of research is the theological and ecumenical works (encyclicals, epistles, speeches) of John Paul II, Pope in 1978-2000. The immediate subject of research is his theological and historical reflection on the ecclesiastical nature of the UGCC and the mission of this Eastern Catholic Church for the entire universal Church of Christ. Taking into account the above, the purpose of this study is to highlight the theological and historical views of John Paul II regarding the ecclesial mission of the UGCC in the context of modern ecumenical dialogue between the Churches of East and West. Thanks to the critical-historical method and theological analysis of the teachings of John Paul II about the beginnings of the birth of the Kievan Church, its medieval activity in the historical search for the restoration of unity between the Christian East and West, and contemporary for her perspectives of the ecumenical movement in the process of research, a theological synthesis of judgments, ideas and proposals was formed. The main conclusions of the article are: 1) the ecumenical views of John Paul II on the unity of the Catholic and Orthodox Churches remain relevant for Christians of the 21st century and are programmatic for theologians working on new ways to restore unity between East and West; 2) an assessment of past historical attempts to restore the unity of the Church, in particular the Union of Brest (1596), should be based on the then ecclesial context and illuminated as local attempts to search for the unity of the Church, thanks to which the Church received a unique practical experience in implementing the ideas of unity between East and West; 3) the UGCC, which was born as a result of the Union of Brest and today is developing as one of the Eastern Catholic Churches, is a great treasure for Christianity, because it unites Catholic and Orthodox elements in its ecclesiology; 4) in search of new forms of unity between the Eastern and Western Churches, the UGCC receives its own ecclesiastical vocation, to open to the Western Church a world of Eastern tradition and to the Eastern Church a world of Catholic tradition.

Key words: UGCC, unity of the Church, doctrine of John Paul II.

Католицька Церква на II Ватиканському Соборі (1962-1965 рр.) довершила одну із найбільших реформ оновлення Церкви, зокрема у питанні пошуку єдності поміж християнськими Церквами. Так у Догматичній Конституції про Церкву «*Lumen gentium – Світло народів*» було глибше усвідомлено реальність нашої спільної духовної єдності в Христі, впроваджуючи нову еклезіологію «сопричастя», тому було розпочато це велике діло екуменізму через проголошення окремого Декрету про Екуменізм

«*Unitatis redintegratio – Відновлення єдності*», який визнав екуменічний діалог одним із важливих завдань сучасної Церкви¹.

Коли у 1978 році главою Католицької Церкви було обрано кардинала Кароля Войтилу, вихідця із Східної Європи (Польщі), який прийняв ім'я Іван Павло II, то процес примирення та пошуку відновлення єдності набув особливого значення². Вже в своїй першій енцикліці «*Redemptor hominis – Відкупитель людини*» (4 березня 1979 р.), Папа зазначив: «Не бачимо на даному етапі християнської історії та історії світу іншої можливості сповнення вселенського покликання Церкви у справі екуменізму, як тільки, щоб витривало, покійно і рівночасно відважно шукати доріг зближення і єдності...»³.

В епосі, що сформована II Ватиканським Собором, місію Єпископа Риму Іван Павло II бачить в служінні єдності через утвердження братів в їх вірності Євангелії та пригадуванні про потребу повного сопричастя учнів Христа⁴. «Від перших днів мого вибору на Єпископа Риму, я вважав за одно із своїх особливих завдань піклування про здійснення єдності всіх, які носять святе ім'я християн»⁵, – це слова, які окреслюють місце екуменізму в його житті та в його навчанні.

Від самих початків свого понтифікату Іван Павло II зазначав, що його бажанням є знову оживити в пам'яті історію Церков, щоб нарешті написати історію християнської єдності. Ретельне і неупереджене дослідження історичних подій Церкви має незмінну вартість. Саме завдяки історії може довершитися правдиве очищення християнської свідомості, бо вона дозволяє висвітлити мотиви та причини подій, що творили наступну сходинку історії.

Так під час його понтифікату, у 1996 році, відбулася особлива богословська рефлексія над історичною формою церковного з'єднання, з нагоди відзначення 400-річчя Берестейської Унії, що своїми початками сягає 1596 року, коли Київська Церква в Бересті-Литовському проголосила відновлення повної єдності з Римською Церквою.

Ця подія дала початок східній католицькій спільноті, яка протягом історії отримала назву Українська Греко-Католицька Церква. Відзначення цієї історично-єклезіальної події відбулось в урочистих святкуваннях у Римі 6-

¹ Текст документів II Ватиканського Собору та обширно коментарі до цих документів, див: Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.

² Іван Павло II. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=23573> (дата звернення 10.09.2021).

³ Іван Павло II. Енцикліка "Відкупитель людини" (*Redemptor hominis*) (4 березня 1979 р.), п. 6. *Енцикліки Верховного Архидієрея Івана Павла II*. Торонто-Рим : ОО. Василіан, 1989. С. 12.

⁴ Про екуменічну діяльність Івана Павла II прикладово див.: Górká L. Ekumenizm w Kościele Rzymskokatolickim, *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu* / ред. W. Hryniewicz, J. S. Gajek, S. J. Koza. Lublin : TN KUL, 1996. С. 341–342 ; Pannenberg W. Papież i ekumenia. *Znak*. 1997. № 4. С. 46–49.

⁵ Jan Paweł II. Przemówienie do delegacji prawosławnego Kościoła Koptyjskiego (22 czerwca 1979 r.). *Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem Wschodnim* / ред. A. Polkowski. Warszawa, 1984. С. 79.

7 липня 1996 року, які очолив безпосередньо Іван Павло II ⁶, та в святкуванні на Україні 10-13 жовтня 1996 року ⁷.

Питання про Берестейське Поєднання складне і по сьогоднішній день контroversійне та зустрічається із різноманітною оцінкою як позитивною, так і негативною: застереження, сумніви чи врешті навіть, особливо в деяких Православних Церквах, засудження. Рефлексію над цим питанням у довершило багато наукових семінарів на Україні (особливо «Берестейські читання»⁸), і за кордоном (міжнародний симпозіум у Неймеген (Голландія) ⁹, в Любліні (Польща) ¹⁰ та інші.

Ще більш дискусійним та актуальним на даному етапі католицько-православного екуменічного діалогу є питання історичного методу поєднання, який отримав назву «уніатизм», як і питання про місце та роль Східних Католицьких Церков, що зродилися під час партикулярних уній з Апостольською Столицею та пов'язана з цим проблематика сучасних пошуків єдності ¹¹.

Призупинення на початку 90-их років двостороннього богословського діалогу між Католицькою та Православною Церквою, щоб піддати рефлексії вищезгадане питання; спеціально зредагований Міжнародною Комісією цього богословського діалогу документ «Баламанська Заява»¹², як і дослідження, офіційні становища окремих Церков відносно цієї заяви, свідчать про актуальність цього питання в даний час ¹³.

Особливо, коли візьмемо під увагу, що святкування 400-річчя Берестейської Унії відбулись в час екуменічного напруження поміж Сходом і Заходом повстає дилема: з однієї сторони Іван Павло II підкреслює важливість екуменізму з Православною Церквою, а з другої сторони відзначає важливість історичних поєднань, які для православ'я становлять болючу проблему ¹⁴.

⁶ Іван Павло II. Проповідь на молебні до Матері Божої на під час святкувань 400-річчя Берестейської Унії в Римі (6 липня 1996 р.). *Світло*. 1996. № 10. С. 324–325; Іван Павло II. Проповідь з нагоди святкування 400-річчя Берестейської Унії в Римі (7 липня 1996 р.). *Світло*. 1996. № 10. С. 326–327.

⁷ Сільвестрні А. Промова на закінчення ювілейних святкувань Берестейської Унії у Львові (13 жовтня 1996 р.). *Світло*. 1997. № 1. С. 10–11.

⁸ Див.: *Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління. Матеріали I Берестейських Читань* / ред. Б. Гудзяк, О. Турій. Львів : Інститут історії Церкви ЛБА, 1996. 188 с.

⁹ Див.: *400 лет Брестской Церковной Унии 1596-1996. Критическая переоценка. Сборник материалов международного симпозиума. Неймеген. Голландия* / ред. А. Юдин. Москва : ББИ, 1998. 256 с.

¹⁰ Див.: *Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego (Lublin, 20-21 IX 1995 r.)* / ред. J. S. Gajek, S. Nabywaniec. Lublin : TN KUL, 1998.

¹¹ Гриневич В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі / пер О. Дудич. Львів : Свічадо, 1998, С. 129–144.

¹² Заява 7-ої пленарної сесії спільної міжнародної комісії для теологічного діалогу між Римо-Католицькою та Православною Церквою: "Уніатство, колишній метод об'єднання і сучасні пошуки повної спільності" (23 липня 1993 р.). *Logos*. 1993. № 3-4. С. 665–675.

¹³ Пор.: Любачівський М. І. Становище до Резолюції 7-ої сесії міжнародної комісії (3 серпня 1993 р.). *Самоуправна Київська Церква*. Львів : Свічадо, 1994. С. 167–172; Коментарий Синодальной Богословской Комиссии к документам диалога между Русской Православной и Римско-Католической Церквами (18 апреля 1997 р.). *Журнал Московской Патриархии*. 1997. № 12. С. 24–30.

¹⁴ Clément O. *Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem I* / пер. J. Dembska, M. Żurowska. Warszawa : Verbinum, 1998. С. 185.

Знаходження гармонії у навчанні Вселенського Архієрея поміж цими двома на перший погляд протилежностями становитиме поле нашого дослідження.

Посеред значної спадщини апостольського навчання Івана Павла II, слід виділити його історичні та еклезіальні погляди щодо Східних Церков. Серед Церков східної спадщини наша наукова увага буде зосереджена на Українській Греко-Католицькій Церкві, яка належить до спільноти Східних Католицьких Церков.

Багато уваги цій Церкві було приділено Вселенським Архієреєм в 1996 році, коли відбулась особлива рефлексія над історичною формою церковного з'єднання яке своїми початками сягає 1596 року, коли східно-візантійська Київська Митрополія в Бересті-Литовському проголосила відновлення повної єдності з Римо-Католицькою Церквою. З нагоди 400-річчя Берестейської Унії, Вселенський Архієрей написав Апостольський Лист «*Dies Veniens / Наближається день*» (18 листопада 1995 р.)¹⁵, в якому висвітлив значення цієї історичної події та сучасні еклезіологічно-єкуменічні висновки відносно східно-католицької спільноти, що зродилась завдяки їй.

Та найбільш уваги Івана Павла II ця Церква удостоїлась в час звершення ним 23-27 червня 2001 року апостольської подорожі на Україну¹⁶. В час цього паломництва Іван Павло II неодноразово мав можливість на власні очі побачити характерність цієї східно-католицької Церкви, яка в значній мірі сьогодні розвивається на Україні завдяки його молитві та праці.

Питання про Східну Католицьку Церкву, що зродилась через Берестейську Унію (1596), в сучасному еклезіальному світі складне і по сьогоднішній день контрверсійне та зустрічається із різноманітною оцінкою як позитивною, так і негативною: застереження, сумніви чи врешті навіть, особливо в деяких Православних Церквах, засудження.

Щоб віднайти відповідь на цю кокрверсійність потрібно звернутися до основних джерел: папських документів відносно УГКЦ. Так ще будучи Архієпископом Краківським тодішній кард. Кароль Войтила закликав до глибших рефлексій в оціненні Берестейської Унії та УГКЦ, яка в цей час піддавалась дуже поспішним спрощенням під впливом нових ідей єкуменізму ХХ століття¹⁷.

У свій же перший понтифікальний рік Іван Павло II скерував Апостольський Лист до Верховного Архієпископа УГКЦ кард. Йосипа Сліпого «*Cum superioris mensis novembris / Коли минулого місяця листопада*» (1979 р.), в якому говорячи про підготовку до святкування Тисячоліття Хрещення Русі, підійняв актуальне на цей час питання:

¹⁵ Див.: Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії (18 листопада 1995 р.). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами* / ред. З. Антонюк, М. Маринович. Київ : Сфера, 1999. С. 165–172.

¹⁶ Детально про це див.: Вітаю тебе Україно. Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23-27 червня 2001 року. Промови та проповіді. Львів : Свічадо, 2001. 148 с. ; Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. Львів : Місіонер, 2004. С. 98–146.

¹⁷ Кароль Войтила. Граница Європи: где она?. *Єдинство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе*. Милан-Москва : Христианская Россия, 1993. С. 11.

відношення екуменічного руху до Східних Католицьких Церков, що зродились в наслідок уній з Церквою Рима¹⁸.

Опісля в 1988 році з нагоди Тисячоліття Хрещення Русі по при загальне Апостольське Послання до всієї Церкви «*Euntes in mundum / Ідіть по всьому світу*»(1988 р.)¹⁹, Римський Архієрей пише також послання до УГКЦ «*Magnam Baptismi Donum / Великий Дар Хрещення*»(1988 р.), в якому вказує спосіб розуміння в історії поодиноких спроб пошуку єдності Церкви та їх історичну оправданість²⁰.

З нагоди ж 400-річчя Берестейської Унії Вселенський Архієрей посилає згаданий вже Апостольський Лист «*Dies Veniens / Наближається день*»(1995 р.), на картках якого зосереджується на теологічних аспектах мотивів, що спонукала до відновлення єдності, значення цієї події, спосіб розуміння для сучасності, перспективи на майбутнє²¹.

Посередньо Римський Архієрей підіймає рефлексію про Східні Католицькі Церкви, (*a otже і про УГКЦ*) в Апостольському Листі *Oriente Lumen / «Світло Сходу»*(1995 р.), в якому розглядається історія пошуків єдності так минулих, як і сучасних, зокрема щодо Східних Церков, які увійшли в повне з'єднання з Римською Церквою²². Більш обширно це питання було висвітлене також і в Енцикліці про екуменічну діяльність *Ut unum sint / «Щоб усі були одно»*(1995 р.)²³.

На основі усіх вищеподаних джерел проведемо аналіз історично-еклезіологічних поглядів Івана Павла II, які висвітлюватимуться не настільки хронологічно, як радше тематично та створимо синтезу головних ідей навчання цього Папи Римського, співставляючи з поглядами католицьких і православних дослідників та богословів відносно еклезіальних особливостей УГКЦ.

В екуменічній діяльності Івана Павла II відмічаємо особливу любов до Східних Церков, що проявляється через часті зустрічі з представниками цієї Церкви, апостольські листи, промови²⁴. Так отримавши місію Єпископа Риму, Іван Павло II – як про це зазначає у своїй екуменічній енцикліці – визнав одним із перших завдань свого понтифікату відновлення діалогу із християнським Сходом²⁵.

¹⁸ Іван Павло II. Апостольський лист "Коли минулого місяця листопада" (Cum superioris mensis novembris) до Йосифа кард. Сліпого Верховного Архієпископа Львівського Українців (19 березня 1979 р.). *Благовісник*. Рим, 1979. № 1-4. С. 9–14.

¹⁹ Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру" (Euntes in mundum) в ознаменованіе 1000-летия Крещенія Киевской Руси (21 января 1988 г.). *Единство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе*. Милан-Москва : Христианская Россия, 1993. С. 154–183.

²⁰ Іван Павло II. Послання до укранців-католиків "Великий Дар Хрещення" з нагоди Тисячоліття Хрещення Київської Русі (14 лютого 1988 р.). *Патріархат*. Філадельфія, 1988. № 6. С. 3–6.

²¹ Див.: Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії (18 листопада 1995 р.). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами*. С. 165–172.

²² Іван Павло II. Апостольський лист "Світло Сходу" (Oriente Lumen) з нагоди сотої річниці листа папи Льва XIII "Гідність Східних" (2 травня 1995 р.) / пер. П. Підручного. Жовква : Місіонер, 2011. 47 с.

²³ Іван Павло II. Енцикліка про екуменічний обов'язок "Щоб усі були одно" (25 травня 1995). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами* / ред. З. Антонюк, М. Маринович. Київ : Сфера, 1999. С. 337–353.

²⁴ Starnawski W. Jan Paweł II wobec tradycji Kościołów Wschodnich, *Ethos*. 1988. № 4. С. 189–201.

²⁵ Іван Павло II. Енцикліка про екуменічний обов'язок "Щоб усі були одно" (25 травня 1995), п. 52. С. 342.

У реалізації цього наміру Римський Архієрей, в перший рік свого понтифікату, відбув 28-30 листопада 1979 року апостольську подорож до Константинополя під час якої спільно з главою Константинопольської Церкви (патріархом Димитрієм I) прийняли рішення розпочати офіційний богословський діалог поміж двома Церквами, щоб розглянути за допомогою діалогу істини саме відмінності, які повстали на богословській площині протягом історії²⁶. Також Іван Павло II в дусу своїх попередників Івана XXIII та Павла VI, продовжуючи розпочатий ними діалог любові поміж Католицькою та Православною Церквою, мав нагоду в Апостольській Столиці відбутися зустріч з патріархом Димитрієм I (3-7 грудня 1987 р.) та з патріархом Варфолоєм I (27-30 червня 1995 р.)²⁷.

Наступним етапом папської екуменічної програми було проголошення Апостольським Листом «*Egregiae virtutis – За взірцеву мужність*» (30 грудня 1980 р.) св. Кирила і Методія, поряд із св. Бенедиктом – покровителями Європи²⁸, що стало урочистим визнанням їх історичних, культурних і релігійних заслуг в справі звершення євангелізації європейських народів та творення духовної єдності поміж Сходом та Заходом.

Християнською анамнезою, тобто представленням, пригадуванням апостольських діл св. Кирила і Методія, стала енцикліка Івана Павла II «*Slavorum Apostoli – Апостоли Слов'ян*» (2 червня 1985 р.)²⁹. У цій енцикліці Папа Римський прагне вказати на модель християнства, яку реалізували Солунські Брати, що відзначалася вселенськістю і католицькістю та будувалась в час єдності Церкви.

Також питання про минулі й майбутні відношення Католицької Церкви з Східними Церквами та їх значення для сучасності було підняте Вселенським Архієреєм через написання до всієї Церкви Апостольського Послання «*Euntes in mundum – Ідіть по всьому світу*» (21 січня 1988 р.)³⁰, під час відзначення східнослов'янськими народами Тисячоліття Хрещення Київської Русі. У вищезгаданій енцикліці та посланні Іван Павло II виражає тугу за з'єднанням та єдністю між двома Церквами-Сестрами – Східною та Західною³¹.

Слід при цьому зазначити, що цього Римського Архієрея характеризує особливий образ бачення Церкви, в якій «дві форми великої традиції Церкви – західна і східна, дві форми культури взаємно доповнюються, як дві "легені" в

²⁶ Тексти промов Івана Павла II, див.: *Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem Wschodnim* / ред. А. Polkowski. Warszawa, 1984. С. 95–176.

²⁷ Wizyta Patriarchy Ekumenicznego Konstantynopola w Rzymie (27-30 czerwca 1995 r.). *L'OR pol.* 1995. № 8-9. С. 8–15.

²⁸ Jan Paweł II. List apostolski "Egregiae virtutis" (31 grudnia 1980 r.). *Cyryl i Metody Apostołowie i Nauczyciele Słowian* / ред. J. S. Gajek, L. Górka. Lublin : TN KUL, 1991. Т. 2. С. 42–145.

²⁹ Див.: Іван Павло II. Енцикліка "Апостоли Слов'ян" (*Slavorum Apostoli*) на спогад євангельської діяльності св. Кирила і Методія після XI сторіч (2 червня 1985 р.). *Енцикліки Верховного Архієрея Івана Павла II*. Торонто-Рим : Видавництво ОО Василян, 1989. С. 170–199.

³⁰ Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру" (*Euntes in mundum*) в ознаменованіе 1000-летия Крещенія Киевской Руси (21 января 1988 г.). *Единство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе*. Милан-Москва : Христианская Россия, 1993. С. 154–183.

³¹ Пор.: Іван Павло II. Енцикліка "Апостоли Слов'ян" (*Slavorum Apostoli*) на спогад євангельської діяльності св. Кирила і Методія після XI сторіч (2 червня 1985 р.), п. 27. С. 192.

одному організмі»³². Застановляючись над архієрейською молитвою Христа, таїнством Хрещення та спільною історією першого тисячоліття Вселенський Архієрей в своїй екуменічній енцикліці виражає переконання, що Церква повинна дихати двома легенями³³. Першим з католицької сторони цей образ порівняння Сходу й Заходу до двох легень в одному організмі подав визначний католицький богослов Ів Конгар³⁴. Іван Павло II наново це порівняння оживив в еклезіальній перспективі християнської єдності.

Перед Католицькою та Православною Церквою, перед західною та східною традицією, що сходяться разом в єдину велику традицію Вселенської Церкви, повстає завдання віднайти видиму єдність, що проявлятиметься у досконалій та цілковитій спільноті. Вселенський Архієрей також зазначає, що єдність, яку спільно шукаємо не являтиметься «ані поглинанням, ані злиттям» Церков, але становитиме зустріч в істині та любові³⁵.

Щоб посилити пошуки гармонії у тій автентичності та різноманітності, яка залишається ідеалом Церкви, вказати на багатство східної традиції, яка становить невід'ємну частину спадщини Христової Церкви, Іван Павло II пише до цілої Католицької Церкви Апостольський Лист «*Orientale Lumen – Світло Сходу*» (2 травня 1995 р.)³⁶. В цьому листі Римський Архієрей вказує на духовну єдність християнства, що нерозривно складається з двох великих традицій Заходу й Сходу³⁷. Також розглядаючи історію пошуків єдності так минулих, як і сучасних, віднаходимо в папському листі рефлексію над ідентичністю Східних Церков, які увійшли в повне з'єднання з Римською Апостольською Церквою³⁸.

Паралельно, цього ж 1995 року, Іван Павло II проголошує екуменічну енцикліку «*Ut unum sint – Щоб усі були одно*» (25 травня 1995 р.)³⁹. Це свого роду єдина екуменічна енцикліка в Католицькій Церкві, яка цілком присвячена темі поєднання поміж Християнськими Церквами, та становить найновішу синтезу екуменічного навчання Учительського Уряду в Церкві. Згідно папської енцикліки «*Ut unum sint*», до цієї повної спільності (євхаристійного сопричастя) Церков належить прямувати в перспективі єдності, яка не нищить бажаної різноманітності⁴⁰.

В цілому характеризуючи екуменічну творчість Івана Павла II, потрібно усвідомлювати, що окрім загально церковних документів у справі поєднання християн, він написав цілу плеяду послань до окремих Помісних Церков, і майже в усіх, питання єдності Церкви є для нього актуальним та важливим.

³² Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру", п. 12. С. 177.

³³ Пор.: Іван Павло II. Енцикліка про екуменічний обов'язок "Щоб усі були одно" (25 травня 1995), п. 545. С. 343.

³⁴ Hryniewicz W. Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne. Opole, 1989. С. 165.

³⁵ Іван Павло II. Енцикліка "Апостоли Слов'ян" (Slavorum Apostoli), п. 27. С. 192.

³⁶ Іван Павло II. Апостольський лист "Світло Сходу" (Orientale Lumen) з нагоди сотої річниці листа папи Льва XIII "Гідність Східних" (2 травня 1995 р.) / пер. П. Підручного. Жовква : Місіонер, 2011. 47 с.

³⁷ Ibidem. п. 20. С. 37-38.

³⁸ Ibidem. п. 21. С. 38-39.

³⁹ Іван Павло II. Енцикліка про екуменічний обов'язок "Щоб усі були одно" (25 травня 1995 р.). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами* / ред. З. Антонюк, М. Маринович. Київ : Сфера, 1999. С. 335–353.

⁴⁰ Ibidem. п. 54. С. 343.

Ми ж зосередимося, на основі навчання Івана Павла II, на еклезіальному покликанні УГКЦ у напрямку формування цілісної богословської оцінки щодо еклезіальних особливостей цієї християнської спільноти, яка представляє східну традицію в Католицькій Церкві, та католицьку віру в спільноті Східних Церков.

Для глибшого зрозуміння властивої елезіологічної особливості, якою відділялась Київська Церква протягом усієї історії свого існування, Іван Павло II в своєму навчанні звертається до початків цієї Церкви. Серед чинників, що сформували її, Папа відзначає екуменічну спадщину святих братів Кирила та Методія з характерним для неї вразливістю будування єдності в різноманітності⁴¹.

Дух кирило-мефодівських ідей глибоко вплинув на формування і розвиток Київської Церкви, що зродилась під час Хрещення Русі (988 р.). Любов до Вселенської Церкви, до поєднання різних традицій, до відкритості на багатства інших культур – були тими чинниками «оригінальності» Київської Церкви, яка із самого початку протягом всієї історії існування завжди старалась бути вірна цій дорогоцінній спадщині Слов'янських Апостолів⁴².

Ця рефлексія допомагає нам зрозуміти особливе питання в навчанні Римського Архієрея, а саме, що Хрещення Русі у 988 році відбулось в благословенний час, коли існувало *повне сопрічастя* між двома центрами християнства: Константинопольською і Римською Церквою⁴³. Власне в час *повної єдності* Східної та Західної Церкви, в духовній єдності з ними, зродилась Київська Церква, творячи єдину Христову⁴⁴. Ця єдність, за словами Івана Павла II, становила велетенські багатства Вселенської Церкви, завдяки існуванню та взаємному проникненню двох різних традицій, двох різних культур людства⁴⁵. Також народження і розвиток Київської Церкви у вищезгаданому контексті, було для неї відкриттям на вселенськість усього християнства, що стало засобом взаємообміну й взаємозбагачення та спричинилось до формування цілком «оригінального візантійсько-слов'янського характеру християнства»⁴⁶.

Коли ж протягом історії християнства відбувся болісний поділ поміж Константинополем та Римом в 1054 році, Іван Павло II відмічає особливу позицію Київської Церкви, що тривалий час не погоджувалась із цим поділом та докладала зусилля стати «місцем зустрічі» для двох центрів християнства⁴⁷.

Навіть у час тривалого поділу поміж Сходом і Заходом, не забракло з одного і з другого боку бажання та пошуків братерства і єдності Церков⁴⁸. До найвизначніших спроб єдності Східної і Західної Церкви Вселенський

⁴¹ Іван Павло II. Енцикліка "Апостоли Слов'ян" (Slavorum Apostoli), п. 25. С. 190.

⁴² Пор.: Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру" (Euntes in mundum), п. 3. С. 160.

⁴³ Ibidem. п. 4. С. 162. Пор.: Swastek J. Chrzest Rusi. *Teologia i kultura duchowa Starej Rusi* / ред. J. S.Gajek, W. Hryniewicz. Lublin : TN KUL, 1993. С. 356.

⁴⁴ Іван Павло II. Послання до українців-католиків "Великий Дар Хрещення", п. 3. С. 3–4.

⁴⁵ Іван Павло II. Апостольський лист "Коли минулого місяця листопада", п. 4. С. 10.

⁴⁶ Іван Павло II. Апостольський лист "Світло Сходу" (Orientale Lumen), п. 7. С. 14.

⁴⁷ Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру" (Euntes in mundum), п. 9. С. 171.

⁴⁸ Іван Павло II. Проповідь 1988 р. виголошена під час Служби Божої. п. 6. *Патріархат*. 1988. № 9. С. 12.

Архієрей зараховує Флорентійський собор 1439 р., з уваги на значення, яке мав цей собор в майбутній історії Київської Церкви⁴⁹.

Тому Іван Павло II на основі історичних джерел, характеризує цю Церкву її як таку, що активно приймала участь разом з іншими Церквами та особно у всіх найбільших спробах пошуку єдності. Не осягнувши повної єдності поміж Сходом та Заходом, Київська Церква вдалася до пошуку індивідуально шляху відновлення єдності, який був реалізований у Берестейській Унії 1596 року⁵⁰.

Усвідомлюючи всю важливість цього питання, Іван Павло II в душі відкритості на екуменічний діалог, рівночасно в обороні історичної правди зазначає, що Східні Церкви, які увійшли в повне з'єднання з Римською Церквою, бажали бути прикладом для інших на дорозі поєднання, звичайно спосіб вираження був згідно з тодішнім (історичним) ступенем церковної свідомості⁵¹. Однозначно, Берестейська Унія відбулася згідно «із церковною свідомістю того часу»⁵², йшлося про єдність, що стосувалася тільки обмеженої географічної території, однак вона, в очах Івана Павла II, стала важливою для цілого ходу екуменізму⁵³.

І хоч Церква сьогодні вірна принципам *Vaticanum II*, намагається віднайти нові шляхи поєднання (через діалог любові та правди), що відповідають сучасному богословському розумінні еклезіології Церков-Сестер, однак визначними щодо значення та й часу (1979 р.) стали слова Івана Павла II, що правдивий екуменічний рух повинен проявлятися і показати себе вірогідним в особливому признанні для Східних З'єднаних Церков⁵⁴. Адже, ці Церкви можуть внести свій дуже важливий вклад в екуменічний рух⁵⁵.

Як зауважує Р. Гоц на жаль православна сторона не помічає цього позитивного факту, що саме існування в лоні Католицької Церкви християн інших обрядів великою мірою, особливо після II Ватиканського Собору, спричинилось до пробудження зацікавлення східними традиціями і до певного зрозуміння її багатства, а тим самим до підтримання екуменізму також в стосунках з православ'ям⁵⁶.

Особливе значення навчання Папи Римського полягає в тому, що він незважаючи на чималі історичні помилки минулого, недооцінювання зі сторони сучасних екуменістів, привертає вартість Берестейської Унії, вказуючи, що екуменічні змагання не можуть, ані поминути, ані зменшити її значення в поодиноких спробах віднови єдності Церков⁵⁷.

⁴⁹ Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 2. С. 166.

⁵⁰ Ibidem. С. 166.

⁵¹ Іван Павло II. Апостольський лист "Світло Сходу" (*Oriente Lumen*), п. 21. С. 39.

⁵² Іван Павло II. Послання до українців-католиків "Великий Дар Хрещення", п. 4. С. 4.

⁵³ Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 10. С. 170.

⁵⁴ Іван Павло II. Апостольський лист "Коли минулого місяця листопада", п. 6. С. 11.

⁵⁵ Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 10. С. 170.

⁵⁶ Гоц Р. Церква Східна і Церква Західна. Дві протилежні перспективи. *Сопричасття*. 1997. № 1. С. 44–54.

⁵⁷ Про вартість унії та її обезцінювання див: Музичка І. Послання Тисячоліття. *Extractum e Bohoslovia*. Рим, 1979. Т. 42. С. 25–26.

Для властивої оцінки Берестейського Єднання потрібно брати до уваги не тільки внутрішнє розділення, але й триваюче свідчення вірності єдності Католицькій Церкві, адже за словами Івана Павла II: «Дар єдності не може бути причиною поділу...»⁵⁸. Тому характеризуючи Берестейську Унію, Вселенський Архієрей підкреслює її основний мотив – *відновлення єдності*⁵⁹.

Підсумовуючи можна сказати, що між двома крайностями захопленням або цілковито негативним поглядом є місце для об'єктивної оцінки. І властиво таку оцінку ми можемо виразно спостерігати в навчанні Івана Павла II. Говорячи про нові шляхи екуменічного руху в шуканні єдності поміж Християнськими Церквами, про історичні помилки минулого, він рівночасно підкреслює в Берестейській Унії те, що являється найціннішим – сповнення волі Христа – видима єдність Церкви⁶⁰.

Римський Архієрей з подивом відмічає свідoctво мучеництва, яке засвідчила ця Церква протягом усієї історії свого існування, для збереження цієї єдності. Особливе минуле ХХ ст., стало для неї найважчим випробовуванням в часах комуністичних переслідувань. УГКЦ від 1946 року до кінця 1989 року змушена була провадити катакомбне життя⁶¹. Багато тисяч духовенства та вірних потерпіли за віру Христову та єдність Церкви. У 2001 році Іван Павло проголосив блаженними 28 членів цієї Церкви, що склали своє життя у жертву за свою Церкву⁶². Саме свідoctво мучеництва З'єдиненої Церкви в баченні Римського Архієрея закликає до глибших рефлексій та вказує правдивий лейтмотив Берестейської Унії – бажання церковної єдності⁶³.

Рефлексія над сучасністю цієї Церкви вказує, що 40 років підпілля хоча послабило зовнішню цю Церкву, однак внутрішню скріпило і рясно зродило плоди для сучасного відновлення. Від перших днів свого понтифікату, Іван Павло II засвідчив свою особливу солідарність із цією Цервою і особисто в значній мірі причинився до легалізації УГКЦ (через декілька годин після історичної зустрічі Папи Івана Павла II з президентом СРСР М. Горбачовим 1-го грудня 1989 року, було проголошено відомий документ, підписаний у Києві 20 листопада 1989 року про право реєстрації та легалізації УГКЦ)⁶⁴.

Ось вже протягом 30 років УГКЦ еклезіально відбудовується, будучи однією із найбільших Східних Католицьких Церков. Вона розвивається так в Україні, як в діаспорі, зокрема в Західній Європі, Північній та Південній Америка. УГКЦ сьогодні в Україні є другою Цервою по кількості вірних, інтенсивно плекає парафіяльне та місійне життя. Однак мова не лише

⁵⁸ Іван Павло II. Апостолький лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 6. С. 168.

⁵⁹ Іван Павло II. Послання до укрaнців-католиків "Великий Дар Хрещення", п. 4. С. 4.

⁶⁰ Іван Павло II. Апостолький лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 10. С. 170–171.

⁶¹ Див.: Іван Павло II. Апостольський лист "Коли минулого місяця листопада", п. 5. С. 10.

⁶² Іван Павло II. Проповідь під час Божественної Літургії у візантійському обряді (Львів 27 червня 2001 р.), *Вітаю тебе Україно. Пастирський візит*. С. 92.

⁶³ Іван Павло II. Апостолький лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії, п. 3. С. 166–167.

⁶⁴ Див.: Вітаю тебе Україно. Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II. С. 86.

зовнішній розвиток УГКЦ, але про її особливе еклезіальне покликання, відкривати у собі та розвивати місію Східних Католицьких Церков.

У цьому контексті віднаходимо особливе відношення Папи Римського про Східні Католицькі Церкви (серед яких особливо виділяється УГКЦ), бо вони в певному значенні свідчать уже, що в границях вселенської єдності можлива, а навіть бажана є різноманітність способів навчання, форм літургії, богослов'я та церковного права ⁶⁵.

УГКЦ покликана стати рушієм такого поєднання так на українському ґрунті християнства, як і в контексті християнського примирення між Сходом та Заходом, адже еклезіальною особливістю цієї християнської спільноти є те, що вона представляє східну традицію в Католицькій Церкві, та католицьку віру в спільноті Східних Церков.

В реалізацію цього особливого покликання УГКЦ вірив Вселенський Архієрей Іван Павло II. Саме тому дане дослідження не про історію Берестейської Унії та розвиток УГКЦ, а на основі вчення Івана Павла II, про її екуменічне значення для сьогодення, про пошук нових шляхів примирення між Сходом та Заходом, на основі попередніх історичних напрацювань. Еклезіально-історичний шлях, який пройшла УГКЦ, є надзвичайно цінним для будівництва майбутньої єдності між Церквами ⁶⁶.

На цьому полі УГКЦ має велику екуменічну преісторію в особі митрополита Андрея Шептицького та патріарха Йосифа Сліпого, на цьому полі Іван Павло II пророкує їй велике екуменічно-еклезіальне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітаю тебе Україно. Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23-27 червня 2001 року. Промови та проповіді. Львів : Свічадо, 2001. 107 с.
2. Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. Львів : Місіонер, 2004. 148 с.
3. Гоц Р. Церква Східна і Церква Західна. Дві протилежні перспективи. *Сопричастя*. 1997. № 1. С. 44–54.
4. Гриневич В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі / пер О. Дудич. Львів : Свічадо, 1998, 168 с.
5. Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
6. Заява 7-ої пленарної сесії спільної міжнародної комісії для теологічного діалогу між Римо-Католицькою та Православною Церквою: "Уніатство, колишній метод об'єднання і сучасні пошуки повної спільності" (23 липня 1993 р.). *Logos*. 1993. № 3-4. С. 665–675.
7. Іван Павло II. Апостольський лист "Наближається день" з нагоди 400-річчя Берестейської Унії (18 листопада 1995 р.). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами* / ред. З. Антонюк, М. Маринович. Київ : Сфера, 1999. С. 165–172.
8. Іван Павло II. Апостольський лист "Коли минулого місяця листопада" (*Cum superioris mensis novembris*) до Йосифа кард. Сліпого Верховного Архієпископа Львівського Українців (19 березня 1979 р.). *Благовісник*. Рим, 1979. № 1-4. С. 9–14.

⁶⁵ Іван Павло II. Послання до українців-католиків "Великий Дар Хрещення", п. 6. С. 5.

⁶⁶ Іван Павло II. Проповідь з нагоди святкування 400-чя Берестейської Унії (7 липня 1996 р.), п. 2. *Світло*. 1996. № 10. С. 327.

9. Іван Павло II. Апостольський лист "Світло Сходу" (Orientale Lumen) з нагоди сотої річниці листа папи Льва XIII "Гідність Східніх" (2 травня 1995 р.) / пер. П. Підручного. Жовква : Місіонер, 2011. 48 с.
10. Іван Павло II. Енцикліка "Апостоли Слов'ян" (Slavorum Apostoli) на спогад євангельської діяльності св. Кирила і Методія після XI сторіч (2 червня 1985 р.). *Енцикліки Верховного Архисрея Івана Павла II*, Торонто-Рим : Видавництво ОО Василян, 1989. С. 170–199.
11. Іван Павло II. Енцикліка про єкуменічний обов'язок «Щоб усі були одно» (25 травня 1995 р.). *Знаки часу. До проблеми порозуміння між Церквами* / ред. З. Антонюк, М. Маринович. Київ : Сфера, 1999. С. 337–353.
12. Іван Павло II. Послання до укранців-католиків "Великий Дар Хрещення" з нагоди Тисячоліття Хрещення Київської Русі (14 лютого 1988 р.). *Патріархат*. Філадельфія, 1988. № 6. С. 3–6.
13. *Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління. Матеріали I Берестейських Читань* / ред. Б. Гудзяк, О. Турій. Львів : Інститут історії Церкви ЛБА, 1996. 188 с.
14. Любачівський М. І. Становище до Резолюції 7-ої сесії міжнародної комісії (3 серпня 1993 р.). *Самоуправна Київська Церква* / ред. І. Мончак. Львів : Свічадо, 1994. С. 167–172.
15. Иоанн Павел II. Единство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе. Милан-Москва : Христианская Россия, 1993. 239 с.
16. *400 лет Брестской Церковной Унии 1596-1996. Критическая переоценка. Сборник материалов международного симпозиума. Нейменген. Голландия* / ред. А. Юдин. Москва : ББИ, 1998. 256 с.
17. Иоанн Павел II. Апостолическое послание "Идите по всему миру" (Euntes in mundum) в ознаменование 1000-летия Крещения Киевской Руси (21 января 1988 г.). *Единство в многообразии. Размышления о Востоке и Западе*. Милан-Москва : Христианская Россия, 1993. С. 154–183.
18. Коментарий Синодальной Богословской Комиссии к документам диалога между Русской Православной и Римско-Католической Церквами (18 апреля 1997 р.). *Журнал Московской Патриархии*. 1997. № 12. С. 24–30.
19. Clément O. Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem I / пер. J. Dembska, M. Żurowska. Warszawa : Verbinum, 1998. 246 с.
20. Górka L. Ekumenizm w Kościele Rzymskokatolickim. *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu* / ред. W. Hryniewicz, J.S. Gajek, S.J. Koza. Lublin : TN KUL, 1996. С. 324–342.
21. Hryniewicz W. Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne. Opole : Wydawnictwo Św. Krzyża, 1989. 286 с.
22. Jan Paweł II. List apostolski «Egregiae virtutis» (31 grudnia 1980 r.). *Cyryl i Metody Apostołowie i Nauczyciele Słowian* / ред. J.S. Gajek, L. Górka. Lublin : TN KUL, 1991. Т. 2. С. 42–145.
23. Pannenberg W. Papież i ekumenia. *Znak*. 1997. № 4. С. 46–49.
24. Starnawski W. Jan Paweł II wobec tradycji Kościołów Wschodnich, *Ethos*. 1988. № 4. С. 189–201.
25. *Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego (Lublin, 20-21.IX.1995 r.)* / ред. J.S. Gajek, S. Nabywaniec. Lublin : TN KUL, 1998. 267 с.

REFERENCES

1. *Vitaiu tebe Ukraino. Pastyrskyi vizyt Sviatishoho Ottsia Ivana Pavla II v Ukrainu 23-27 chervnia 2001 roku. Promovy ta propovidi*. Lviv : Svichado, 2001. 107 s.

2. Haikovskiy M. *Papa Rymskiy Ivan Pavlo II i Ukraina*. Lviv : Misioner, 2004. 148 s.
3. Hots R. Tserkva Skhidna i Tserkva Zakhidna. Dvi protylezhni perspektyvy. *Soprychastia*. 1997. № 1. S. 44–54.
4. Hrynievych V. Mynule zalyshyty Bohovi. Uniia ta uniatyzm v ekumenichnii perspektyvi / per O. Dudych. Lviv : Svichado, 1998, 168 s.
5. Dokumenty Druhoho Vatykanskooho Soboru (1962-1965) : Konstytutsii, dekrety, deklaratsii. Komentari. Lviv : Svichado, 2014. 608 s.
6. Zaiava 7-oi plenarnoi sesii spilnoi mizhnarodnoi komisii dlia teolohichnoho dialohu mizh Rymo-Katolytskoiu ta Pravoslavnoi Tserkvoiu: "Uniatstvo, kolyshnii metod obiednannia i suchasni poshuky povnoi spilnosti" (23 lypnia 1993 r.). *Logos*. 1993. № 3-4. S. 665–675.
7. Ivan Pavlo II. Apostolkyi lyst "Nablyzhaietsia den" z nahody 400-richchia Beresteiskoi Unii (18 lystopada 1995 r.). *Znaky chasu. Do problemy porozuminnia mizh Tserkvamy* / red. Z. Antoniuk, M. Marynovych. Kyiv : Sfera, 1999. S. 165–172.
8. Ivan Pavlo II. Apostolkyi lyst "Koly mynuloho misiatsia lystopada" (Cum superioris mensis novembris) do Yosyfa kard. Slipoho Verkhovnoho Arkhyiepyskopa Lvivskoho Ukraintsiv (19 bereznia 1979 r.). *Blahovisnyk*. Rym, 1979. № 1-4. S. 9–14.
9. Ivan Pavlo II. Apostolkyi lyst "Svitlo Skhodu" (Orientale Lumen) z nahody sotoi richnytsi lysta papy Lva KhIII "Hidnist Skhidnikh" (2 travnia 1995 r.) / per. P. Pidruchnoho. *Zhovkva : Misioner*, 2011. 48 s.
10. Ivan Pavlo II. Entsyklika "Apostoly Slovia" (Slavorum Apostoli) na spohad yevanhelskoi diialnosti sv. Kyryla i Metodiia pislia KhI storich (2 chervnia 1985 r.). *Entsyklyky Verkhovnoho Arkhyiereia Ivana Pavla II, Toronto-Rym : Vydavnytstvo OO Vasylilian*, 1989. S. 170–199.
11. Ivan Pavlo II. Entsyklika pro ekumenichniy oboviazok «Shchob usi byly odno» (25 travnia 1995 r.). *Znaky chasu. Do problemy porozuminnia mizh Tserkvamy* / red. Z. Antoniuk, M. Marynovych. Kyiv : Sfera, 1999. S. 337–353.
12. Ivan Pavlo II. Poslannia do ukrantsiv-katolykiv "Velykyi Dar Khreshchennia" z nahody Tysiacholittia Khreshchennia Kyivskoi Rusi (14 liutoho 1988 r.). *Patriarkhat. Filadelfia*, 1988. № 6. S. 3–6.
13. Istorychnyi kontekst, ukladennia Beresteiskoi unii i pershe pouniine pokolinnia. *Materialy I Beresteiskikh Chytan* / red. B. Hudziak, O. Turii. Lviv : Instytut istorii Tserkvy LBA, 1996. 188 s.
14. Liubachivskiy M. I. Stanovyshche do Rezoliutsii 7-oi sesii mizhnarodnoi komisii (3 serpnia 1993 r.). *Samoupravna Kyivska Tserkva* / red. I. Monchak. Lviv : Svichado, 1994. S. 167–172.
15. Yoann Pavel II. Edynstvo v mnohoobrazyu. *Razмышleniya o Vostoke y Zapade*. Mylan-Moskva : Khrystyanskaia Rossyia, 1993. 239 c.
16. 400 let Brestkoi Tserkovnoi Unyy 1596-1996. *Krytycheskaia pereotsenka. Sbornyk materialov mezhdunarodnoho sympozyuma*. Neimenhen. Hollandyia / red. A. Yudyn. Moskva : BBY, 1998. 256 s.
17. Yoann Pavel II. Apostolycheskoe poslanie "Ydyte po vsemu myru" (Euntes in mundum) v oznamenovanye 1000-letyia Kreshchennia Kyevskoi Rusy (21 yanvaria 1988 h.). *Edynstvo v mnohoobrazyu. Razмышleniya o Vostoke y Zapade*. Mylan-Moskva : Khrystyanskaia Rossyia, 1993. S. 154–183.
18. Kommentaryi Synodalnoi Bohoslovskoi Komysyiy k dokumentam dialoha mezhdou Russkoi Pravoslavnoi y Rymsko-Katolycheskoi Tserkvamy (18 aprelia 1997 r.). *Zhurnal Moskovskoi Patryarkhyi*. 1997. № 12. S. 24–30.
19. Clément O. Prawda was wyzwoli. *Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem I* / per. J. Dembska, M. Żurowska. Warszawa : Verbinum, 1998. 246 c.
20. Górka L. *Ekumenizm w Kościele Rzymskokatolickim. Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu* / red. W. Hryniewicz, J.S. Gajek, S.J. Koza. Lublin : TN KUL, 1996. S. 324–342.

21. Hryniewicz W. Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne. Opole : Wydawnictwo Św. Krzyża, 1989. 286 s.
22. Jan Paweł II. List apostolski «Egregiae virtutis»(31 grudnia 1980 r.). Cyryl i Metody Apostołowie i Nauczyciele Słowian / red. J.S. Gajek, L. Górka. Lublin : TN KUL, 1991. T. 2. S. 42–145.
23. Pannenberg W. Papież i ekumenia. Znak. 1997. № 4. S. 46–49.
24. Starnawski W. Jan Paweł II wobec tradycji Kościołów Wschodnich, Ethos. 1988. № 4. S. 189–201.
25. Unia Brzeska z perspektywy czterech stuleci. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego (Lublin, 20-21.IX.1995 r.) / red. J.S. Gajek, S. Nabywaniec. Lublin : TN KUL, 1998. 267 s.

Стаття надійшла до редакції: 18.12.2021